

цтві “Смолоскип” в Києві під назвою “Публіцистика” й має 860 сторінок.

В 1997 році в тому ж видавництві вийшла велика книга “Українська Революційно-демократична Партія (УРДП-УДРП)” – збірник матеріалів і документів, яка має 850 сторінок великого формату і містить історію, дописи, фотографії за півстолітню діяльність УРДП-УДРП, ДОБРУС, СУЖЕРО, Легіон ім. Симона Петлюри, ОДУМ, який ще й далі веде корисну працю з дітьми й молоддю, та інші братні організації. Збережені матеріали в архівах є до диспозиції дослідників та науковців.

Вікторія Курченко

*Українська Вільна академія наук у США*  
Нью-Йорк, США

### **АМЕРИКАНСЬКА УКРАЇНІКА: ФОНДИ АРХІВУ УКРАЇНСЬКОГО ІНСТИТУТУ АМЕРИКИ ТА ОПИСИ БАХМЕТЬ ЄВСЬКОГО АРХІВУ КОЛУМБІЙСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ НЬЮ-ЙОРКА**

Вивчення фондів українських колекцій, які зберігаються в США, знаходиться на такій стадії, коли передчасно пропонувати дещо більше, ніж начерк майбутнього узагальнення.

Утім, приємно відзначити, що з ініціативи НТШ-А (Наукове Товариство ім. Т. Шевченка в Америці) в Нью-Йорку 24 квітня 2004 року було створено комісію й проведено круглий стіл “Українські архіви в Америці”. В ньому взяли участь представники різних громадських і наукових установ<sup>1</sup>, а також автор цього повідомлення від Українського Інституту Америки (УІА). Світлана Андрушків – директор бібліотеки НТШ-А, підкреслила співпрацю з Державним комітетом архівів України і Науковим Інститутом Гарвардського університету і звернула увагу присутніх на появі сайту [www.archives.gov.ua](http://www.archives.gov.ua)

Протягом наступного 2005 року засідання архівістів було проведено в УВАН (Українська Вільна Академія Наук). Під час обговорення присутні торкалися загальних проблем щодо виявлення, збору, зберігання, обліку, опрацювання архівних документів та створення до них науково-довідкового апарату. Проте, всі нарікали на слабку матеріально-технічну базу й брак архівосховищ та робочих приміщень. Ці умови не дозволяють повною мірою виконувати основні функції архівів – накопичувати і постійно зберігати документи, які можуть зникнути. Погіршення економічного стану установ пов’язане ще й зі зміною поколінь в діаспорі, зменшенням людей, відданих українським справам в еміграції. Тому важко підтримувати рівень і якість архівної спадщини в США, актуальність вивчення якої, з іншого боку, постій-

но зростає.

Гострим питанням в дискусії виявилось створення ЕД (електронних документів), тобто з'ясувалося наскільки необхідно переводити в електронний формат оригінальні тексти і чи не буде при цьому зменшено вартість джерела.

На сьогоднішні документи українці зберігаються в різних місцях. Ці документи умовно можна поділити на: 1) матеріали, накопичені в університетах і бібліотеках американською славістикою; 2) збірки архівів, музеїв та установ, створених зусиллями українських емігрантів; 3) приватні архіви; 3) емігрантська періодика за різні часи; 4) джерела церкви.

Сучасні дослідники мають потребу до формування сукупності архівної джерельної бази, в багатьох чому віддзеркаленої історією української еміграції.

Частиною цього унікального процесу можна вважати створення і функціонування Українського Інституту Америки, який назавжди пов'язаний з ім'ям свого засновника і мецената Володимира Джуса.

Життя української діаспори в Америці постійно турбувало видатного винахідника і власника фабрики. В нього, як і в багатьох українців, була мрія – зберегти історичне коріння на чужині, культуру рідного народу, мову та, найголовніше, можливість чинити політичний вплив на користь своєму народові. Поступово ідея переросла в конкретний план, який був втілений в дійсність.

Відразу після завершення Другої світової війни Володимир Джус почав готувати відкриття великого українського центру, який би об'єднав всі напрямки наукових, культурних та інформаційних потреб зарубіжних українців та був поширений на весь регіон Північної Америки. Так з'явився проєкт спеціалізованого інституту. Володимир Джус звернувся до двадцяти відомих українських родин в США з пропозицією стати членами такої корпорації. Получивши згоду, було утворено раду директорів, яка стала працювати в штаб-квартирі українського представництва Червоного Хреста<sup>2</sup>.

3 травня 1948 року в штаті Нью-Йорк був зареєстрований Ukrainian Institute of America, inc. Володимир Джус був обраний першим президентом. Спочатку офіс було відкрито в Вест Айсліпі, поза Нью-Йорком. Подія такого масштабу була сприйнята з великим ентузіазмом. В статуті інституту було чітко зазначено: розповсюджувати, підтримувати і ширити всякі прояви української політичної і культурної діяльності через влаштування та підтримку суспільних і професійних доповідей, наукових конференцій та симпозіумів; освітніх заходів; мистецьких виставок, концертів, театральних вистав, літературних вечорів; зміцнювати зв'язки з інтелектуальними колами американського світу для ознайомлення їх з історією, традиціями та сучасними проблемами українського народу в Україні і в діаспорі<sup>3</sup>.

У 1955 році Володимир Джус надав фінансову дотацію на придбання одного з привабливих історичних будинків міста Нью-Йорка<sup>4</sup>.

У цьому чудовому палаці Інститут плідно працює до теперішнього часу<sup>5</sup>.

В 1987 році історик, професор Рагерського університету Тарас Гунчак зніціював науковий підрозділ Українського Інституту: Дослідно-документаційний Центр. Він звернувся до української спільноти з проханям надсилати документи і матеріали, які стосуються історії ХХ століття, а також віддавати на зберігання власні папери і мемуари. Це було зроблено вчасно. На Гончаків заклик відгукнулося багато свідків подій, і за короткий час Центр став володіти масивом цікавих матеріалів. Увага була зосереджена на темі “Україна й українці у ХХ столітті”, в яку входили питання революцій 1917 року, відображалися життєві умови народу під час і після Першої та Другої світових війн, діяльність поодиноких осіб і організацій в імміграції, відносини діаспори з американським суспільством та іншими етнічними групами, тощо.

Довгий час виконавчим директором Центру була Олена Несіна, колишній викладач і перший диктор української служби “Голосу Америки”<sup>6</sup>. Вона енергійно налагоджувала контакти, зокрема з університетами, видавництвами, культурними товариствами, зацікавленими українською тематикою, одержувала приватні архіви, спогади діячів діаспори, митців.

З 1990 року Документаційний Центр був відкритий для дослідників, їх користуванню були запропоновані не тільки численні фонди, а і наукова бібліотека на англійській, українській, польській мовах. Від 2002 року від праці відійшла пані О. Несіна і ДЦ був закритий на реорганізацію. В 2005 році була відновлена робота в архіві, який потребує нової систематизації, вдосконалення і описів одиниць зберігання.

За своїм походженням і характером документи фонду архіву розподіляються по чотирьох відділах: історичному, філологічному, мистецькому та інженерно-технічному. Вони, в свою чергу, діляться на збірки.

Найбільший масив матеріалу об’єднує історичний відділ. Перелічимо дуже стисло такі рубрики:

революційні події і громадянська війна; Січові Стрільці і національний рух; голод в Україні 1932 – 1933 роки, 1946 – 1947 роки; знищення українських церков; примусова колективізація на селі; архів 1-ої Дивізії УНА в Ріміні; архів Братства Колишніх Вояків 1-ої Дивізії УНА табори Ді-Пі; історія української еміграції; діаспорові установи і організовані ними численні заходи; емігрантська періодика; дисидентський рух з 1960-х років; розпад СРСР. Філологічний відділ включає матеріали: особисті архіви письменників та літературних діячів; матеріали для досліджень з мовознавства та літературознавства; інтерв’ю з письменниками та статті про них; художні твори українською мовою, видані в діаспорі; колекція дитячих книжок для дітей і юнацтва діаспори, казки. Мистецький відділ: приватні архіви митців; матеріали про

діячів українського мистецтва; інформація про розвиток українського мистецтва і музики поза Україною; спадщина митців (колекція картин, скульптури, малюнків, графічних праць (Гординського, Архипенка, Балабана та інших) Інженерно-технічний містить: оригінали патенту на винахід В. Джуса; технічні рукописи Джуса; матеріали і бібліотека Товариства Українських Інженерів в Америці.

Повертаючись до історичних проблем, варто наголосити, що проблема діаспори – це складна конфігурація, досвід еміграції потребує осмислення і узагальнення, а також нових методологічних підходів до її вивчення. Але як би ми їх не інтерпретували, зміст джерел відкриває надзвичайно цікавий і колосальний матеріал. Це плани і звіти комісій, інститутів, комітетів, громад, музеїв, кафедр, відділів та осередків. Існують огляди наукової, культурної та фінансової діяльності за різні роки, протоколи і стенограми засідань, конференцій, нарад і зборів, тези виступів та доповідей, запрошення, обширне листування і так далі.

Україніка так само зберігається й у відомчому Бахметьєвському архіві (БА) в Нью-Йорку. Його офіційна назва Архів Східно-Європейської історії і культури при Колумбійському університеті. Він розпочав свою діяльність в 1951 році. Архів розміщений в загальній бібліотеці Батлер (Butler Library), східнослов'янські документи – саме БА розташовані в внутрішній бібліотеці Рідкісних книг і рукописів (Rare book & Manuscript Library). Всі матеріали, які поступали і поступають до архіву в різні часи, мають реєстраційний запис, з якого починається пошук інформації. В Бахметьєвському архіві крім оригінальних документів є велика кількість колекцій газет всіх напрямків, часописів, плакатів, брошур, фотографій, малюнків та інших цікавих джерел для різнопланових досліджень<sup>7</sup>.

За нашими спостереженнями в БА повно представлені роки правління російського імператора Олександра III, в часи якого зростає рівень революційної боротьби, в тому числі і за українську свідомість населення. Серед українських “різничинців” спливають спомини про організацію тюремного департаменту та режим по відношенню до політичних в'язнів. Має цінність перелік безладу на просторі всієї Росії у 1905 – 1906 роках<sup>8</sup>.

Епоха діяльності П.А. Столипіна знаходить своє відображення в спеціальних серійних рукописах. Достатньо висвітлені земські реформи та відношення Міністерства внутрішніх справ до них. Декілька рукописів земських діячів в період 1900 – 1917 років якісно відображують історичні події і реалії минулого життя.

Цілий ряд відомостей має відношення до більшовицького перевороту, громадянської війни та спроб вирішити питання української державності.

Найважливішим в цьому об'ємі займають фонди Гетьмана П. Скоропадського, і В. Винниченка, їх листування, роздуми, спогади

учасників подій.

Починаючи з 1920 років змістовно подані проблеми української еміграції. Їх можна дослідити в персональних справах Сватикова, Денікіна, Богаєвського і т. д.<sup>9</sup>

Численні рукописи учасників II Світової війни розкривають життєві сюжети, ситуацію перед початком війни, описують перебування авторів в таборах і шлях їх до політичної еміграції. В архіві містяться видання Ді-Пі (1945 – 1951) від друкарських до літографічних.

Із інших документів відзначимо свідoctва про УГКЦ (Української Греко-Католицької Церкви) та її стосунки з православ'ям, у тому числі з закордонним.

Неабияку вартість для вивчення історії діаспори, її проблем, історії української еміграції мають колекції: видатного науковця й літературознавця Ю. Шевельова, М. Ветухова – першого президента УВАН в Америці, Є. Архипенка (рідного брата митця), Ю. Лавриненка, Л. Дражевської, та інших відомих діячів, окремих українських творчих, професійних, політичних об'єднань.

Отже, з погляду повноти і наукової цінності, цей архів, як нам здається, є найзначнішим з усіх зібрань на теренах США.

Варто зазначити, що ті дослідники, які, долаючи перешкоди, нарешті опиняються в діючій програмі ім. Фулбрайта, або інших, при Колумбійському університеті, решту часу вони змушені витратити на вивчення описів. Пошукачі не мають можливості вчасно зорієнтуватися в необхідній інформації і це, безумовно, впливає на темпи наукової роботи. Важливо уявляти ще до прибуття в США, що американські архіви організаційно відрізняються від європейських. Наприклад, одиницею зберігання там вважається не аркуш, а коробка. Тому якщо коробок більше чим одна, нами вказано їхню кількість.

Для спрощення визначеної ситуації подаємо перелік знайдених деяких назв колекцій з позначенням теми (тем) англійською мовою, так, як це виглядає в каталозі Бахметьєвського архіву Нью-Йорка:

1. Name Of Collection: Evgen P. Arkhipenko Papers, Ukrainian Emigration 1922 – 1959 boxed – 62;
2. Name Of Collection: Kezar Bernand Memoirs, Soviet Ukraine before World War II; World War II, ca 1959 – 1965
3. Name Of Collection: Elsa Bermaut Manuscript, Ukraine (1917 – 1949)
4. Name Of Collection: A.M. Brofel'dt Memoirs, World War I; February Revolution
5. Name Of Collection: Boris M. Brofel'dt Memoirs, World War I; Emigration – Germany, England, France
6. Name Of Collection: Evgenii M. Brofel'dt. Memoirs, Tsarist Government; Ukraine before World War I; World War I; Revolution and Civil War; Skoropadskii Government in Ukraine, ca 1959

7. Name Of Collection: Chyzhevskii Correspondence, Ukrainian Emigration, 1 reel positive, 1 reel negative
8. Name Of Collection: Marianna A. Davydova Memoirs, Rual Nobility; 1905 – 1917 Revolutions; Ukraine
9. Name Of Collection: P. Dorman Manuscripts, Ukraine between the World Wars
10. Name Of Collection: L.A. Drazhevs'ka Papers, Ukrainians Emigration – U.S.; Voice of America; boxed – 7
11. Name Of Collection: I.A. von Gersdorf Memoirs, World War; Civil War
12. Name Of Collection: N. Grigor'ev Manuscripts, Ukraine; World War II
13. Name Of Collection: A.D. Golitsyn Memoirs, Revolution & Civil War; Ukraine; Zemstvos; ca 1950
14. Name Of Collection: V. I. Lekhno Memoirs, Emigration; World War II; Vlasov Army
15. Name Of Collection: Marshall Maduffie Papers, Soviet Union in the Early 1950-s; Americans in USSR; boxed – 11; 1box of negatives
16. Name Of Collection: Father Dmytro Myhockyj Papers, Ukrainian Catholic Church 1907 – 1971 in New York City
17. Name Of Collection: D.K. Ovdenko Memoirs, Law and Legal Profession; 1905 Revolution; Odessa; Emigration – Constantinople, France, ca 1930 – 1955
18. Name Of Collection: O.F. Skoropys-Ioltukhovskiy Papers, World War II; Ukrainian Nationalism, 1917 – 1943
19. Name Of Collection: I.I. and V.P. Shali Manuscripts, Labor camps; Ukrainian folklore, 1958 – 1965
20. Name Of Collection: V.V. Shapkin Manuscript, Ukraine – World War I; Cossaks; 1917 revolution
21. Name Of Collection: Shevchenko Scientific Society, Famine in Ukraine 1930-s; 1 reel reading negative, 1 reel positive
22. Name Of Collection: G.Y. Shevelov Correspondence, Ukrainian Emigration; Linguistics; Émigré Scholarship 1948 – 1981; boxed – 9
23. Name Of Collection: Ol'ga N. Shilo-Nudzhaevskaia Memoirs, Civil War-Ukraine, Crimea, Emigration-Europe; World War II. ca. 1962
24. Name Of Collection: V.E. Sproge Memoirs, Soviet Union between the World Wars; Ukraine; Soviet Economic Development 1917 – 1963
25. Name Of Collection: A.K. Svitich Papers, Orthodox Church – Russia, Poland, Ukraine; 1917 Revolution; Emigration; 1858 – 1959. boxed – 3
26. Name Of Collection: Fedor Tkachenko Memoirs, World War II;

- Ukraine, ca 1958
27. Name Of Collection: Ukrainian Famine of the 1930s, 1928 – 1934; 1 in microfilm cabinet on Stack 14
  28. Name Of Collection: M.O. Vetukhiv Papers, Ukrainian emigration – U.S.; Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the U.S.; Genetics, ca 1900 – 1959, boxed – 46
  29. Name Of Collection: V.K. Vynnychenko Papers, Ukrainian Literature and Politics, ca 1900 – 1950, boxed – 140 (!)
  30. Name Of Collection: P.M. Volkonskii Papers, Emigration – Europe; Orthodox Church, 1905 – 1946, boxed – 2
  31. Name Of Collection: L. Zaleska Onyshkevich Manuscript, Ukrainian drama (literature)
  32. Name Of Collection: V.V. Zenkovskii Memoirs, Civil War – Ukraine; Orthodox Church in Emigration; Emigration – Europe, ca 1951 – 1962

Наприкінці хочемо висловити сподівання, що вказані дані мають доповнити відомості про зарубіжну архівну україніку та посприяють науковому опрацюванню всієї сукупності документальних джерел “американської України”. Діяльність діаспори може зацікавити не тільки фахівців з історії, але й приваблювати науковців з інших гуманітарних дисциплін і розглядатися у контексті сучасної американської славістики. Є. Казінець<sup>10</sup>, керівник Балто-слав’янського відділу Публічної бібліотеки Нью-Йорка вважає, що зібрання зі слов’янських та східно-європейських регіонів менш за все вивчені в США, причому значна їх кількість має відношення до періоду до 1917 року і залишається ще й досі відірваною від української науки.

### *Примітки:*

- <sup>1</sup> Бюлетень НТГША-А. – 2004. – Число 18 (34). – С. 21.
- <sup>2</sup> The Biography of William Dzus, Inventor by Ronald Lowerence Bern, Published WPMC Inc. – New York, 1961. – P. 126.
- <sup>3</sup> UIA, Inc. Certificate of Incorporation and By Laws. – NY, 1962. – P. 3-4.
- <sup>4</sup> Ukrainian Institute of America 1948 – 1963. Fifteenth Anniversary. – NYC, 1963. – P. 15.
- <sup>5</sup> Look at web: [www.ukrainianinstitute.org](http://www.ukrainianinstitute.org)
- <sup>6</sup> The Voice of America, March-April. – 1950. – P. 5.
- <sup>7</sup> Look at web BA <http://www.Columbia.edu/web/indiv/rbml/collections/bakhtmeteff/index.html>

Крім цього подаємо контактну інформацію працівників ВА  
Електронна адреса [bar@libraries.cul.columbia.edu](mailto:bar@libraries.cul.columbia.edu), телефон в Нью-Йорку 1(212)-854-3986.

<sup>8</sup> По материалам Архив русской и восточно-европейской истории и культуры при Колумбийском университете. – Нью-Йорк, 1952. – Б.М. (без місяця). – С. 4.

ВИТАЛІЙ МАКАР

*Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича*  
Чернівці

### **КАНАДСЬКІ АРХІВНІ ФОНДИ І КНИЖКОВІ ПУБЛІКАЦІЇ ПРО ІНТЕГРАЦІЮ УКРАЇНЦІВ ДО БАГАТОНАЦІОНАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА КАНАДИ**

В нинішній етнічній мозаїці Канади українці посідають дев'яте місце, налічуючи понад один мільйон її жителів. Щоправда, з року в рік неухильно падає чисельність канадських українців однонаціонального походження. Вони складають заледве третину від того мільйона. Процес, загалом, зрозумілий. Інтеграція іммігрантів у будь-яке суспільство невіддільна від асиміляції. Канадське суспільство є особливим. Воно ще й досі формується за рахунок новоприбульців. Українці формально почали населяти Канаду 115 років тому, хоч є небезпідставні припущення, що вони там з'явилися раніше. Але в даному випадку це не має ніякого значення.

За понад століття свого перебування у Країні кленового листка українці стали важливою складовою частиною її багатонаціонального суспільства, внесли вагомий внесок у соціально-економічний та суспільно-політичний розвиток. Відповідно, вони пройшли тернистий шлях від перших українських поселенців з Галичини і Буковини до нинішніх повноправних громадян процвітаючої держави, влившись до всіх структурних клітин її організму. Так склалося, що канадські українці не лише розбудовували прибрану батьківщину, але й робили потиський внесок у відстоювання інтересів своїх братів і сестер, залишених в Україні, чим сприяли здобуттю нею незалежності наприкінці минулого століття.

Питання інтеграції українців до канадського суспільства завжди цікавило українських дослідників. Але з відомих причин об'єктивне його дослідження в Україні стало можливим лише із здобуттям нею незалежності, хоч насправді база для цього закладалася в попередні десятиліття. В самій же Канаді за час проживання там українців нагромаджено чималу кількість архівних і опублікованих документальних матеріалів, пов'язаних з ними, написано велику кількість наукових, популярних робіт про них як авторами українського, так і неукраїнського походження. Роботи написані істориками, політологами, соціологами. Є чимало спогадів. Автор представленого матеріалу поставив собі за мету провести короткий огляд неопублікованих та опублікова-